

Tvorba bezpečného prostredia – možnosti prevencie a znižovania kriminality architektonickými prostriedkami

Benkovičová, L.: *Creating of Safe Environment – Opportunities of Crime Prevention and Reduction by Architectural Means*. *Životné prostredie*, 2013, 47, 2, p. 98 – 100.

The environment in architecture is divided into physical, social and cultural. Safe environment can be defined in terms of fire safety, hygiene or health unobjectionability (so-called healthy houses). These kinds of safe environment fall with the area of physical environment. The topic relates to the area of social environment – to what extent the environment (urban, of complex of buildings, structure or building details) contributes to local crime. It links to the European project Crime Prevention through Environmental Design, originating from America (in Europe also known as Designing Out Crime). Charter of European Cities and Towns holds a brief for a primary right of the European town citizens to a safe town – a site without crime, delinquencies and aggression. The rate of these privations in the area is significantly influenced by the quality of urbanism, town design and urban planning. The main objective of the article is to briefly introduce its history, keystones and to present it as a potential effective means of a partial solution of the current crime situation in the Slovak Republic.

Key words: architecture, safety, crime prevention, social environment

Kriminalita a násilie majú v celosvetovom meradle znepokojujúcu úroveň. Bežne ich vnímame ako jedny z najzávažnejších ohrození, s ktorými sa v súčasnosti človek môže stretnúť. Ohrozujú základné ľudské práva na bezpečné miesto, rešpektovanie slobôd a dôstojnosti. Napriek preukázateľnému množstvu nových osvedčených príkladov prevencie kriminality a budovania bezpečných komunít je výskyt vlámaní, viditeľného upadania prostredia, vandalizmu, rasovo motivovanej kriminality, násilia a delikvencie stále alarmujúci. Tieto symptómy sociálnej tiesne sa najčastejšie objavujú v mestách. Ako základné príčiny sa uvádzajú nezamestnanosť, pokles a zlyhávanie sociálnej kontroly, sociálne výluky, monotónne alebo spustnuté životné prostredie, rodinné problémy, strata identity, prevrátenie náboženských a morálnych hodnôt, ako aj negatívny vplyv mediálneho násilia. V širšom kontexte možno argumentovať veľkými štrukturálnymi a politickými zmenami v Európe, ktoré ostatných dvadsať rokov mali vplyv na mestskú kriminalitu a pokles bezpečia a podporili vznik nových trendov v kriminalite (Council of Europe, 2002).

Univerzálne platný jednoznačný kriminologický obraz o príčinách kriminality súčasná kriminológia neposkytuje (Lubelcová, 2009). Napokon, kriminalita je zložitý jav podmienený mnohými faktormi. Hranice kriminálnej činnosti sú pomerne relatívne, aj vzhľadom na dynamiku legislatívnych procesov a azda stále okrajovo dožívajúce nepripúšťanie sociálnej podmienenosti kriminality z predchádzajúceho režimu. Na Slovensku v súčasnosti neexistuje samostatné vedecko-výskumné

pracovisko na skúmanie kriminológie. Nie všetka kriminalita sa dostáva do oficiálnych policajných či súdnych štatistík. Dá sa predpokladať, že latentná kriminalita je až troj- až päťnásobne vyššia oproti zistenej, čo čiastočne dokazujú anonymné dotazníky, viktimizačné výskumy a nepriame informácie, ako aj sťažnosti, reklamácie, lekárske štatistiky, rôzne inzeráty a pod. Prevencia, proaktívny prístup, premyslené stratégie, predvídanie a predchádzanie problémom sa javia byť vo všeobecnosti omnoho efektívnejšie a humánnejšie ako ich následná represia. Navyše, ekonomická náročnosť trestných systémov začína byť pre mnohé štáty neúnosná a to podnecuje naliehavú potrebu hľadania nových prístupov rozširujúcich možnosti účinnejšieho reagovania na kriminalitu (Černíková, 2008).

Prevencia kriminality prostredníctvom tvorby prostredia (všeobecne)

Jedným z preventívnych prostriedkov, ako predchádzať kriminalite, je navrhovať, stavať a prevádzkovať budovy a verejné priestory tak, aby sa vylúčili, alebo aspoň znížili možnosti páchať trestnú činnosť. Postupy, ako navrhovať, stavať a prevádzkovať bezpečnejšie prostredie, ale tiež zvyšovať povedomie a vzdelanie v tejto oblasti, sú zhrnuté v systéme pravidiel a postupov označených ako CPTED – *Crime Prevention Through Environmental Design* (Prevencia kriminality prostredníctvom tvorby prostredia). V Európe je iniciatíva CPTED známa aj pod označením DOC, čo je skratka pre *Designing out Crime* (Navrhovanie s vylúčením kriminality). Táto

iniciatíva vznikla v USA, ale čoraz viac sa presadzuje aj v Európe a vážne slovo v nej majú okrem polície, sociológov a miestnych politikov aj architekti, urbanisti a projektanti. CPTED/DOC sa preukázal byť úspešnou, efektívnou, veľmi konkrétnou a realizovateľnou stratégiou prevencie kriminality a nedostatočných pocitov bezpečia, integrovanou do multidisciplinárneho prístupu.

Termín CPTED zaviedol kriminológ C. Ray Jeffery v roku 1971, koncept je však založený prevažne na teórii architekta Newmana. Pri počiatkoch stála akademická obec, britská polícia a architekti. Prvou knihou, v ktorej zaznela rozhodná kritika prostredia amerických veľkomiest a ktorá sa konkrétne zaoberá aj otázkou kriminality v meste, je kniha americkej žurnalistky Jacobsovej (1975). Kniha vyvolala značný ohlas nielen u amerických čitateľov, ale čítali ju a diskutovali o nej na celom svete. Autorka kritizuje urbanistické plánovanie povojnového obdobia v Amerike a na základe pozorovaní v Bostone žiada rôznorodejšie a zmiešanejšie využitie územia, jasné oddelenie verejného a súkromného priestoru, jednoznačné určenie funkcie prostredia, pričom zdôrazňuje potrebu teritoriálneho správania sa v zmysle vlastníctva a údržby či dohľadu. Uvádza aj koncept „oči na ulici“, ktoré potenciálne redukovujú príležitosti ku kriminalite. Sama však namieta proti použitiu týchto prostriedkov v malých mestách a predmestiach.

Zásadným prínosom k CPTED je dielo architekta Newmana (1973) z Washingtonskej univerzity, ktorý svojím výskumom reaguje na vzostup zločinnosti v 60. rokoch v Amerike, a jeho koncepcia udržateľného priestoru (*defensible space*). Podporuje tvorbu prostredia so zvýšenou teritorialitou a navodením pocitu vlastníctva prostredníctvom definovania súkromného a verejného priestoru fyzickými alebo symbolickými bariérami. Dôležitý je tiež dohľad a širší kontext prostredia.

Pravdepodobne jedna z najvplyvnejších teórií v intenciách CPTED je téza „rozbité okná“. Fyzické zastaranie a zanedbanie prostredia zvyšuje v obyvateľoch obavy z bezpečnosti a komunita môže prestať dohliadať na svoje územie, čím ďalej narastá delikvencia a vandalizmus s potenciálom príťažlivosti nových útočníkov. Čo sa začalo ako rozbité okno, stupňuje sa a kulminuje vo fyzickom zanedbaní a sociálnom rozklade. Okamžité odstránenie grafitov a rýchla oprava prejavov vandalizmu sú príkladom bežnej údržby, ktorá je dôležitým aspektom vývoja „ubrániteľného“ prostredia a myšlienok CPTED.

Hlavné princípy CPTED sú stály dohľad (prirodzený alebo formálny), teritorialita, podpora aktivít využívajúcich prostredie, údržba prostredia, kontrola prístupnosti a sťaženie cieľa. Väčšinou sa uplatňuje ich vzájomná kombinácia s ohľadom na špecifiká miestnej situácie. CPTED tvrdí, že vhodný návrh a efektívne použitie budovaného prostredia môžu viesť k redukcii strachu a výskytu zločinu a k zlepšeniu kvality života. To vy-

žaduje multidisciplinárny prístup využívajúci poznatky kriminológie (obzvlášť environmentálnej), plánovania a environmentálnej psychológie, s teoretickou podporou oportunistickej teórie, ako je teória racionálnej voľby a teória bežných aktivít. Zakladá sa aj na súčasnom myslení behaviorálnych a sociálnych vied.

Zmyslom projektu CPTED je identifikácia podmienok fyzického a sociálneho prostredia, ktoré poskytujú príležitosti ku kriminalite a ich modifikácia s cieľom zníženia týchto príležitostí. Zaoberá sa konceptmi redukcie anonymity páchatela, teritorialitou, vzťahom medzi súkromným a verejným priestorom, tvorbou prostredia a prostriedkami fyzickej bezpečnosti. Cieľom je proaktívna prevencia zločinu – na rozdiel od reaktívnych a často neefektívnych stratégií väčšiny inštitúcií zodpovedných za vyšetrovanie a stíhanie trestných činov. CPTED nevyhnutne pracuje s údajmi kriminologickej analýzy, o demografii, využití územia, zo systematických pozorovaní a opytovania sa miestnych obyvateľov, resp. užívateľov prostredia, pričom neoceniteľne hodnotí pracovný tím zložený z rôznych profesií (Crowe, 2000).

CPTED tradične zdôrazňuje fyzické prvky tvorby bezpečného prostredia a dnes už zahŕňa aj emocionálne, psychologické a sociologické dimenzie v tvorbe prostredia. Tieto nové modely sa objavujú pod názvom druhá generácia CPTED. Využíva odhad a hodnotenie rizík a environmentálnych stratégií na zníženie príležitostí k páchaniu zločinu. Štyrmi kľúčovými konceptmi sú ekologický prah (bod zlomu prostredia), komunitná kultúra, súdržnosť a spojenie. CPTED sa čoraz viac začína spájať aj s urbanistickou udržateľnosťou miest.

Koncepty CPTED sa už použili v mnohých projektoch obytných, komerčných, školských, univerzitných, nemocničných, kancelárskych, spoločenských a športových budov, objektov verejnej dopravy a parkovacích domov (Crowe, 2000). Výsledkom je podstatné zníženie výskytu kriminálnej činnosti a eliminácia strachu z prípadného ohrozenia. Je to dôkaz, že CPTED je efektívnou stratégiou prevencie kriminality (Atlas, 2008; Keppl, Benkovičová, 2011). Samozrejme typ, rozsah a miesto rizika zločinu vyžaduje systematicky posudzovať miestny kontext ešte pred implikáciou akýchkoľvek stratégií.

Projekt CPTED a Slovensko

Rok 1989 priniesol bývalému Československu nový spoločenský a ekonomický systém i odlišný urbanistický kontext – došlo k zmene vlastníckych pomerov a zmene pravidiel tvorby prostredia. *Jedným z nových fenoménov bol enormný nárast kriminality od závažnej trestnej činnosti hraničiacej s prejavmi terorizmu až po drobné priestupky, ktoré sú dnes bežne čitateľné na stenách podchodov, domov i verejných budov a ktoré poškodzujú a znehodnocujú vzhľad verejných priestorov* (Keppl, Benkovičová, 2011).

S koncepciami CPTED sa na Slovensku oficiálne dostali do kontaktu v roku 2007 prof. Keppl a prof. Špa-

ček (Ústav ekologickej a experimentálnej architektúry na Fakulte architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave), ktorí boli spolu so zástupcami Policajného zboru SR, z iniciatívy polície mesta Cork v Írsku, prizvaní k spolupráci v rámci európskeho projektu *Designing out Crime*. Ich vkladom do tohto projektu boli najmä skúsenosti z pokusov o rehabilitáciu a zlepšenie prostredia našich sídlisk postavených v 60. a 70. rokoch 20. storočia. Prof. Keppl píše: „Jedným z pokusov o odstránenie anonymity prostredia panelákových sídlisk a zlepšenie obytného prostredia bola snaha o štrukturáciu a diferenciaciu prostredia od intímneho cez súkromné, polosúkromné, poloveřejné a verejné. Pokúsili sme sa definovať charakter jednotlivých priestorov“ (Keppl, Benkovičová, 2011).

Bezpečnosť vytvoreného prostredia (okrem niekedy len formálnych požiadaviek na civilnú ochranu podľa zákona č. 42/1994 Z. z. o civilnej ochrane obyvateľstva v znení neskorších predpisov), z hľadiska kriminality na Slovensku zatiaľ ešte nepredstavujú povinnú súčasť projektu, ako pri požiadavkách na hygienu prostredia alebo požiaru bezpečnosť. V zahraničí mnohé projekty už konzultujú odborníci na bezpečné prostredie, napr. so styčnými dôstojníkmi pre architektúru (*Architectural Liaison Officer*) – väčšinou ide o civilných zamestnancov s architektonickým alebo urbanistickým univerzitným vzdelaním, ktorí konzultujú návrhy objektov od detailov, ako sú napr. vstupné dvere alebo kľučky na oknách, cez jednotlivé detaily stavby, napr. prehľadný prístup do domu a vstupné priestory, okolie domu až po urbanistické komplexy. Tieto návrhy následne dostávajú istú známku kvality. Na Slovensku obdobnú záruku poskytujú zatiaľ iba certifikované bezpečnostné dvere.

Európska legislatíva a bezpečnosť miest

Európska charta miest sa zastáva základného práva občanov európskych miest na bezpečné mesto – sídlo bez zločinnosti, priestupkov a agresie. Potvrďuje, že mieru týchto negatívnych javov v danom území výrazne ovplyvňuje kvalita urbanizmu, mestského dizajnu a územného plánovania. Toto základné právo je už dnes zakotvené v mnohých programoch prevencie kriminality národného i lokálneho charakteru v celej Európe. *Európska komisia pre technickú normalizáciu* (CEN) vytvára normy, štandardy a odporúčania pre navrhovanie objektov a architektonických súborov, ktoré prevzal Slovenský ústav technickej normalizácie (SÚTN) (Berdis, 2011). Dosiaľ len prvá európska norma obsahuje kompletnú slovenskú verziu a má postavenie aj slovenskej technickej normy (STN). Ostatné tiež boli schválené na priame používanie ako STN. Nasledovné normy vychádzajú práve z konceptu CPTED, na ich tvorbe sa podieľali odborníci z odboru polície, architektúry, plánovania, bezpečnostných služieb a poisťovníctva:

- STN EN 14383-1 Predchádzanie zločinnosti. Územné plánovanie a navrhovanie budov. Časť 1: Definície špecifických termínov;

- TNI CEN/TR 14383-2 až TNI CEN/TR 14383-8 *Prevention of crime. Urban planning and building design* (Predchádzanie zločinnosti. Územné plánovanie a navrhovanie budov):
 - Part 2: *Urban planning* (časť 2: Územné plánovanie);
 - Part 3: *Dwellings* (časť 3: Obytné priestory);
 - Part 4: *Shops and offices* (časť 4: Obchodné a administratívne priestory);
 - Part 5: *Petrol stations* (časť 5: Čerpacie stanice pohonných hmôt);
 - Part 6: *Schools* (časť 6: Školstvo – dokument je v procese tvorby);
 - Part 7: *Design and management of public transport facilities* (časť 7: Navrhovanie a manažérstvo zariadení a priestorov verejnej dopravy);
 - Part 8: *Protection of buildings and sites against criminal attacks with vehicles* (Časť 8: Ochrana budov a priestorov proti kriminálnym útokom vozidlami).

* * *

Dosiahnuť bezpečnejšie prostredie vyžaduje spoluprácu viacerých sektorov spoločnosti, vrátane jeho obyvateľov. V súčasnosti je na Slovensku prvoradou výzvou širšia multidisciplinárna komunikácia, podpora a spolupráca architektúry a ďalších vedných odborov, najmä kriminológie, sociológie a psychológie.

Literatúra

- Atlas, R.: 21st Century Security and CPTED – Designing for Critical Infrastructure Protection and Crime Prevention. Boca Raton: CRC Press, 2008, 562 p.
- Berdis, J.: Technické normy o prevencii zločinnosti v návrhu mestských štruktúr. URBION, 2011 (<http://www.urbion.sk/technicke-normy-o-prevencii-zlocinnosti-vhodnym-navrhom-mestskych-struktur/>)
- Council of Europe: Prevencia kriminality: sprievodca pre miestne samosprávy. Strasbourg: Council of Europe, 2002, 49 s.
- Crowe, T.: Crime Prevention through Environmental Design: Applications of Architectural Design and Space Management Concepts. 2nd Ed. Stoneham, Massachusetts: Butterworth-Heinemann, 2000.
- Černíková, V.: Sociálna ochrana – terciárna prevencia, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 244 s.
- Jacobsová, J.: Smrt a život amerických velkoměst. Praha: Odeon, 1975, 282 s.
- Keppl, J., Benkovičová, L.: Architektonické prostriedky na tvorbu bezpečného prostredia miest. *Urbanita*, 2011, 23, 2, s. 22 – 27.
- Lubelcová, G.: Kriminalita ako spoločenský fenomén – úvod do sociologicky orientovanej kriminológie. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2009, 212 s.
- Newman, O.: Creating Defensible Space. Washington D.C.: U.S. Department of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research, 1973, 126 p.

Ing. arch. Lucia Benkovičová, lucia.benkovicova@stuba.sk
Ústav ekologickej a experimentálnej architektúry Fakulty architektúry Slovenskej technickej univerzity, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava